

Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji

Radoslav Tomić

Institut za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

10. 10. 2004.

Ključne riječi: *Bartolomeo Litterini, slikarstvo, 18. st., Venecija, Dalmacija*

Na temelju višegodišnjega istraživanja autor je sastavio katalog djela koja je venecijanski slikar Bartolomeo Litterini (1669.–1748.) izradio za hrvatske naručitelje u Dalmaciji. Utvrdio je da je Litterini izradio čak 33 slike religioznoga sadržaja za crkve i samostane u toj pokrajini. Najvećim dijelom riječ je o oltarnim palama i slikama izloženim u crkvenim interijerima, dok je manji dio bio namijenjen za privatnu pobožnost u privatnim zbirka. Prepoznaje se i jedna Litterinijeva slika Prikazanje u bramu u Rijeci. Autor analizira umjetnikov stil, uspoređuje dalmatinska djela s njegovim talijanskim slikama, uspostavlja kronologiju, utvrđuje naručitelje i zaključuje da je Litterinijev katalog djela u Dalmaciji iznimno važan i za umjetnika i za hrvatsku likovnu baštinu.

U crkvama i samostanima od Zadra do Cavtata sačuvane su trideset i četiri slike mletačkoga slikara Bartolomea Litterinija (1669.–1748.). To su sljedeća djela:

1. *Uznesenje Blažene Djevice Marije*, Ugljan (otok Ugljan), župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije
2. *Uznesenje Blažene Djevice Marije*, Sutomišćica (otok Ugljan), župna crkva sv. Eufemije. Slika je potpisana i datirana: *B. Litterini 1711.*
3. *Sveto Trojstvo sa sv. Mihovilom, sv. Antom Padovanskim i dušama u čistilištu*, Kali (otok Ugljan), župna crkva sv. Lovre
4. *Bogorodica*, Zadar, nekada zbirka Torre
5. *Bogorodica*, Split, samostan dominikanki sv. Martina
6. *Gospa od Karmela sa sv. Josipom, sv. Ivanom Krstiteljem i sv. Terezom Avilskom*, Pučišća (otok Brač), župna crkva sv. Jerolima

7. *Sv. Marija Magdalena*, Blaca (otok Brač)
8. *Krist i Samarićanka*, Blaca (otok Brač)
9. *Sv. Dominik*, Bol (otok Brač), dominikanski samostan
10. *Sv. Katarina Sijenska*, Bol (otok Brač), dominikanski samostan
11. *Sv. Ruža Limska*, Bol (otok Brač), dominikanski samostan
12. *Sv. Ante Padovanski, sv. Klara i sv. Nikola*, Stari Grad (otok Hvar), župna crkva sv. Stjepana
13. *Sveta Obitelj, Juda Tadej, Bartolomej i duše u čistilištu*, Stari Grad (otok Hvar), župna crkva sv. Stjepana
14. *Navještenje sa sv. Mihovilom, sv. Jurjem, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Jerolimom (?) i nepoznatom sveticom*, Dol (otok Hvar), župna crkva sv. Mihovila

Bartolomeo Litterini, Uznesenje Blažene Djevice Marije, Ugljan (Otok Ugljan), župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Bartolomeo Litterini, Uznesenje Blažene djevice Marije, Sutomišćica (Otok Ugljan), župna crkva sv. Eufemije

15. *Bogorodica s Djetetom*, Ston, crkva Navještenja (Gospa Lun-cijata)
16. *Bogorodica s Djetetom, sv. Josipom, sv. Antom Padovanskim i sv. Jurjem*, Brsečine, župna crkva sv. Jurja
17. *Sv. Josip s Djetetom*, Dubrovnik, Katedrala
18. *Sv. Ivan Krstitelj*, Dubrovnik, Katedrala
19. *Uznesenje Blažene Djevice Marije*, Dubrovnik, crkva Kar-men
20. *Smrt sv. Ignacija*, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija
21. *Marijino prikazanje u hramu*, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija
22. *Sv. Augustin*, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija
23. *Sv. Frane Solanski*, Dubrovnik, franjevački samostan
24. *Navještenje*, Dubrovnik, crkva Domino
25. *Sveta Obitelj*, Dubrovnik, crkva Domino
26. *Sv. Jerolim*, Dubrovnik, crkva Domino

27. *Sv. Mihovil*, Dubrovnik, crkva Domino
28. *Sv. Ivan Krstitelj*, Dubrovnik, crkva Domino
29. *Sv. Alojzije Gonzaga¹*, Dubrovnik, Knežev dvor
30. *Bogorodica i anđeo*, Dubrovnik, Knežev dvor
31. *Sv. Ivan Nepomuk*, Dubrovnik, privatna zbirka
32. *Sv. Frane Ksaverski²*, Dubrovnik (nekada zbirka Svilokos, danas Smederevo, vl. Konstantin Lazarević)
33. *Predaja ključeva*, Cavtat, Zbirka župne crkve
34. *Bogorodica s Djetetom i sv. Antom Padovanskim*, Cavtat, Zbirka župne crkve

Tom dalmatinskom katalogu treba pridodati i sliku *Kris-tovo prikazanje u hramu*, koja se čuva u Nadbiskupskoj palači u Rijeci.

Bartolomeo Litterini, Bogorodica, Split, Samostan dominikanski sv. Martina

Umjetnik se potpisao na dvjema oltarnim palama, dok je jednoj slici njegovo autorstvo potvrđeno arhivskim dokumentom. Palu *Uznesenje Blažene Djevice Marije* na glavnom oltaru u crkvi sv. Eufemije u Sutomišćici na otoku Ugljanu slikar je potpisao 1711. godine (*Litterini 1711*), dok se potpis na slici u župnoj crkvi u Dolu na otoku Hvaru može čitati kao *Litterini pinse 1712* ili *Litterini pinse 1722*.³ Sliku *Smrt sv. Josipa* na svečevu oltaru u dubrovačkoj crkvi sv. Ignacija spominju dokumenti iz *Ljetopisa Dubrovačkog kolegija 1559.–1764.* (*CHRONICON COLLEGII RAGUSINI 1559.–1764.*), koje je 1937. godine publicirao Miroslav Vanino. Iz njih doznajemo da je sliku kod Bartolomeja Litterinija naručio *Maestro Giuseppe Stefani*, koji je u Kolegiju boravio između 1720. i 1725. godine.

Bartolomeo Litterini, Gospa od Karmela sa sv. Josipom, sv. Ivanom Krstiteljem i sv. Terezom Avilskom, Pučišća (Otok Brač), župna crkva sv. Jerolima

¹ U Starom Gradu na Hvaru (privatna zbirka) čuva se slika sv. Alojzija Gonzage koja je nastala prema Litterinijevu predlošku. Ona je djelo manje vješta majstora iz njegove radionice, ili kasnija imitacija njegovih djela.

² G. Gamulin, *Neki problemi renesanse i baroka u Hrvatskoj*, u: "Peristil" 26, Zagreb 1983., str. 47–48 (atribucija: Pietro Liberi).

³ Natpis na slici objavio je D. Berić 1958. godine u obliku: *Leporini pinse 1772*. Usp. D. Berić–N. Duboković–M. Nikolanci, *Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958., str. 99.

Bartolomeo Litterini, Krist i Samaritanka, Blaca (Otok Brač)

1725.

*A di poi 16. Sett. partirono Maestro: Gio: Bindi e Maestro Giuseppe Stefani per Ancona: il primo fece qui un anno solo di scuola et il secondo cinque anni per sua elezione et affetto, che portava a questo Collegio e chiesa, che beneficò con un bel quadro di S. Giuseppe fatto fare dal Litterini a Venezia, oltre altri benefizi di libri donati al Collegio, et ornamenti dell'altare della sua scuola.*⁴

Najveći broj Litterinijevih slika nalazi se na području Dubrovačke Republike. Dvije među njima, stropna slika *Uznesenja Blažene Djevice Marije* u crkvi Karmen i slika *Navještenje* u crkvi Domino, imale su posebno značenje za likovnu i religioznu kulturu dubrovačkoga društva 18. stoljeća.

Litterinijeva slika *Uznesenja Blažene Djevice Marije* na stropu crkve Karmen u Dubrovniku izravno je utjecala na slikarstvo u Dubrovačkoj Republici jer se njezine kopije nalaze u crkvama na otoku Koločepu i Mljetu. Prema pisanju Vicka Lisičara (koji se koristio *bilješkom u starim crkovnim računima od g. 1775. župni Arhiv Koločepa*), sliku *Uznesenja Blažene Djevice Marije* za župnu crkvu Marijina Uznesenja u Donjem Čelu na

otoku Koločepu naslikao je 1775. godine dubrovački slikar Andrea Pugliesi. *Dotična je slika bila baš zgodna za oltar od korčulanskog kamena, što su ga Koločepljani bili kupili pet godina prije kod OO. Franjevaca na Otoku kod Korčule. Ta je lijepa radnja na platnu bila god. 1903. skinuta, da ustupi mjesto sadašnjoj, koja može sa umjetničke strane da bude lijepa, ali ponipošto zgodna za crkvu, a još manje za oltarnu palu glavnog oltara. Ovu je sliku na platnu naslikao slikar Lalić god. 1903. po narudžbi gg. Pavka i Vicka Baburice, g. Iva Lujaka i Iva Kordića.*⁵ Lisičar nadalje piše da je ta starija slika kopija jednake slike, što se onda nalazila u crkvi sv. Lazara na Pločama u Dubrovniku, a potječe od znamenitog slikara Matei.⁶

Lisičarovo mišljenje prihvatio je i K. Prijatelj dodajući tome da se Matteiju vjerojatno može pripisati i stropna slika *Uznesenja u Karmenu*.⁷ Ipak, nju je naslikao upravo Bartolomeo Litterini, te je ona poslužila kao predložak za oltarnu palu u Donjem Čelu na Koločepu. Time ipak ostaju neriješene dvije činjenice: 1) tko je autor (nestale ili zagubljene?) slike *Uznesenja* u crkvi sv. Lazara na Pločama, Mattei ili Litterini, ili neki treći slikar? Ako je sliku u Sv. Lazaru naslikao Mattei i ako je ona doista

Bartolomeo Litterini, Sv. Dominik, Bol (Otok Brač), Dominikanski samostan

Bartolomeo Litterini, Sv. Katarina Sijenska, Bol (Otok Brač), Dominikanski samostan

> Bartolomeo Litterini, Sv. Ruža Limska, Bol (Otok Brač), Dominikanski samostan

⁴ *Ljetopis Dubrovačkog kolegija 1559–1764* (izdao M. Vanino), u: "Vrela i prinosi" 7, Sarajevo 1937., str. 54; R. Tomić, *Bortolo Litterini u Dalmaciji*, u: "Kolo" 1, Zagreb 1989., str. 5.

⁵ V. Lisičar, *Koločep nekad i sad*, Dubrovnik 1932., str. 72–73. Splitsko-dubrovački slikar J. Lalić dijelom preuzima kompoziciju s barokne pale koja je tada uklonjena s oltara. Barokna slika postavljena je na kameni oltar koji je 1770. godine župnik don Miho Sinica kupio kod. OO. *Franevaca na Otoku (Badia) kod Korčule i to za cijenu od 19 i pò cekina (dukata dubr. 88 i 29 groša), a za njegovo se je namještenje potrošilo 132 dukata i 11 groša. Usp. Lisičar, n. dj., 72.*

⁶ V. Lisičar, *Koločep nekoć i sad*, Dubrovnik 1932., str. 86.

⁷ K. Prijatelj, *Slikari XVII i XVIII stoljeća u Dubrovniku*, u: "Starohrvatska prosvjeta" 1/III, Zagreb 1949., str. 260; isti, *Barok u Dalmaciji*, Zagreb 1982., str. 848.

Bartolomeo Litterini, Sv. Ante Padovanski, sv. Klara i sv. Nikola, Stari Grad (Otok Hvar), župna crkva sv. Stjepana

bila ista kao i u Karmenu – onda je on kopirao Litterinijevu stopnu sliku u toj crkvi; 2) tko je Andrea Pugliesi, autor slike na Koločepu? Je li doista on kopirao Litterinijevu dubrovačku sliku ili je ona nastala u Litterinijevoj radionici u Veneciji. Ništa se ne zna o Pugliesiju: ako je bio slikar koji je živio u Dubrovniku te vješto kopirao Litterinijevu sliku iz Karmena, treba pretpostaviti da je radio i druga djela na području Republike. Slika na Koločepu, naime, u cjelini ponavlja Litterinijev predložak, ali izvedba ne pokazuje njegovu eleganciju ni suptilno oblikovanje lica. Njezina je faktura

sirova, likovi grubi a kolorit bez preljeva i nijansi koje je Litterini tako vješto primjenjivao i varirao. No, slika iz Karmena kopirana je još jednom, za bočni oltar u južnoj kapeli benediktinske crkve sv. Marije na jezeru na Mljetu. O njoj je nekoliko podataka zabilježio C. Fisković pišući o mljetskim umjetninama. Opisujući njezinu živahnu kompoziciju, autor upozorava da *bi se slika mogla pripisati dubrovačkom baroknom slikaru Petru Matejeviću Mattei*, te nastavlja da *treba upozoriti, da je to kopija kompozicije, koja mu se pripisuje, a nalazi se sred stropa barokne dubrovačke crkve Karmenske Gospe tzv.*

Bartolomeo Litterini, Sveta Obitelj, Juda Tadej, Bartolomej i duše u čistilištu, Stari Grad (Otok Hvar), župna crkva sv. Stjepana

Bartolomeo Litterini, Navještenje sa sv. Mihovilom, sv. Jurjem, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Jerolimom (?) i nepoznatom sveticom, Dol (Otok Hvar), župna crkva sv. Mihovila

Karmena, sagrađene uz dubrovačku luku. Slikar se ovdje donekle ugledao na dvije poznate varijante tog motiva u dubrovačkom

kraju: na Tizianovu kompoziciju u dubrovačkoj stolnoj crkvi i na njoj sličnu sliku Krista Nikolina u Pakljeni na Šipanu.⁸ U sjevernoj kapeli mljetske crkve nalazi se slika s prikazom sv. Benedikta na kojoj je upisana 1706. godina, pa je Fisković pretpostavio da su upravo u to vrijeme obje kapele sagrađene i opremljene polikromiranim, kamenim oltarima tordiranih stupova na koje su postavljene slike: u sjevernoj kapeli to je pala sv. Benedikta, a u južnoj Uznesenje Blažene Djevice Marije.⁹ Ako je mljetska slika Uznesenja nastala u to vrijeme, onda je slika u Karmenu naslikana prije 1706. godine, jer je pala u

⁸ C. Fisković, *Spomenici otoka Mljeta*, u: B. Gušić i C. Fisković, *Otok Mljet naš novi nacionalni park*, Zagreb 1958., str. 56–57.

⁹ Isto, str. 58–60. Sliku s prikazom sv. Benedikta pripisuju Matteiju i stariji pisci. Usp. I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. III, Zagreb 1859., str. 248.

Bartolomeo Litterini, Bogorodica s Djetetom, sv. Josipom, sv. Antom Padovanskim i sv. Jurjem, Brsečine kraj Dubrovnika, župna crkva sv. Jurja

Bartolomeo Litterini, Bogorodica s Djetetom, Ston, Crkva Navještenja

mljetskoj benediktinskoj crkvi njezina doslovna izvedenica, doduše s anemičnim likovima i ispranim koloritom. U slučaju mljetske kopije ostajemo u sferi nagađanja i što se tiče autora i vremena nastanka, iako se čini vjerojatnije da je djelo kasnoga 18. stoljeća. Jedino je sigurno da se Litterini pri slikanju Uznesenja za Karmen nije povodio ni za Tizianovom istoimenom palom u Katedrali, niti redakcijom Krista Nikolina u Pakljeni, kako se ponekad pisalo. U određenom smislu to bi bilo moguće jedino u slučaju da je slikar boravio u Dubrovniku. Tome u prilog govori velik broj njegovih djela u Republici, ali za takvo što nije pronađen nijedan dokument u arhivu koji bi njegov boravak potvrdio. Osim toga, Litterini je temu Gospina Uznesenja slikao i za druge dalmatinske naručitelje (Sutomišćica i Ugljan na otoku Ugljanu): na njima je kompozicija veoma bliska dubrovačkoj, što potvrđuje da je to umjetnikova invencija koju je varirao za brojne naručitelje. Mletački slikari gotovo u pravilu nisu boravili u Dalmaciji. U njezine gradove nisu došli Girolamo da Santacroce, Leandro Bassano, Jacopo Palma Mladi ili Baldassare D'Anna, iako se njihova brojna djela nalaze u hrvatskom priobalju. Tek je nekoliko slikara mletačkoga podrijetla i stilske formacije desetljećima živjelo i stvaralo u Dalmaciji, poput Mateja Ponzonija Pončuna i Giovannija Battiste Augusti Pitterija, te skromniji došljaci iz drugih regija: Matej Otoni i Filippo Naldi. Dubrovčani nakon potresa naručuju brojne i raznovrsne slike, stilski i umjetnički posve neujednačene. U takvoj sredini doista je mogao boraviti Bartolomeo Litterini, koji je predano oblikovao kršćanske teme naglašeno sentimentalnoga karaktera. No s tim se ne slažu do danas poznate činjenice: ako je karmensko *Uznesenje* nastalo oko 1706., to bi značilo da je slikar u Dubrovniku boravio (makar i s prekidima) sve do 1720.–1725. godine, jer je u to vrijeme izradio palu *Smrt sv. Josipa* u isusovačkoj crkvi. Nekoliko godina nakon toga naslikao je za istu crkvu još dvije pale, jer su oltari sv. Augustina i Marijina prikazanja u hramu dopremljeni iz Venecije 1729. i 1730. godine prema narudžbi Frana Rogasića (*Francesco Rogacci*) koji je u Gospinoj kapeli dao podići grobnicu.¹⁰

Litterini je često slikao sv. Josipa. Pobožnost prema poniznome i smjernome Marijinu zaručniku proširila se nakon Tridentskoga koncila, pa je prikaz svečeve smrti postao popularan krajem 17. i tijekom 18. stoljeća. Svečeva se smrt predočavala prema apokrifnim zapisima: Josip kao starac od 111 godina umire u prisutnosti Krista, Bogorodice, Boga Oca i anđela koji se spuštaju s neba. Anđeo u prednjem planu drži rascvali štap kojim je potvrđen Josipov izbor za Marijina zaručnika. U oblikovanju teme presudan je utjecaj imala slika koju je Carlo Maratta 1676. poslao kralju u Beč, gdje se i danas čuva u Kunst-historisches Museum. Njegovu su invenciju ubrzo preuzeli

Bartolomeo Litterini, Sv. Josip s Djetetom, Dubrovnik, katedrala

Bartolomeo Litterini, Sv. Ivan Krstitelj, Dubrovnik, katedrala

poznati slikari Johann Carlo Loth (Firenca, Santissima Annunziata, 1691.–1693.) i Francesco Trevisani (Rim, Sant' Ignazio, 1712. godina). Stoga nije čudno da su slikari idućih generacija prenosili, varirali i kopirali njihova rješenja.¹¹ Na tuđe, upravo navedene poticaje nije bio imun ni Litterini, te ih je primijenio radeći sliku za isusovačku crkvu, koja usprkos tome pokazuje začudnu virtuoznost. To se u prvom redu odnosi na način kojim je oblikovao draperiju. Njezina mekoća i podatnost, nježna elegancija, svjetlucavost i prelijevanje, nijansiranje tonova,

osjenčavanje i reljefnost uskovitlanih rubova, priljubljenost uz svetačka tijela odlike su koje Litterinija izdvajaju u velikoj skupini slikara koji u prvoj polovini 18. stoljeća djeluju u Veneciji. Dovoljno je upozoriti na odjeću anđela koji nosi Josipov rascvali štap, na odjeću anđela koji sjedi u prednjem planu slike i na tkaninu koja pokriva Josipovo tijelo na odru: kombinacija sivih i ljubičastih nijansi na odjeći anđela dodatno je obogaćena svjetlom koje se stupnjevito spušta na nabore stvarajući preljeve porculanskoga sjaja i kristalne jasnoće. Tkanina prebačena preko Josipova tijela klizi poput tekućine i mekoćom nabora ukazuje na visoke oblikovne mogućnosti toga slikara, koji je sazrijevao u složenim likovnim previranjima na lagunama oko 1700. godine. U tim su se previranjima miješali utjecaji neorenesansnih usmjerenja Pietra della Vecchije, *tenebroso* dramatika Johanna Carla Lotha i Antonija Molinarija, klasicizam Gregorija Lazzarinija i Antonija Balestre s novim kolorističkim intervencijama Sebastijana Riccija, Antonija Pellegrinija i Jacopa Amigonija. U svojoj elaboraciji svečeve smrti Litterini se udaljio od Marattina uzvišena klasicizma, Lothove dramatičnosti i Trevisanijeve senzualnosti, inzistirajući na sentimentalnom tonu i pijetizmu, koji se ogledaju u činjenici da je svečeva smrt (*transitio*) ispunjena smirenošću i blagim spokojem.

¹⁰ R. Tomić, *Bortolo Litterini u Dalmaciji*, u: "Kolo" 1, Zagreb 1989., str. 5–6, bilj. 1.

¹¹ Za slike s prikazom smrti sv. Josipa usp. F. Berti, *Il "Transito di San Giuseppe" nella pittura fiorentina della prima metà del Settecento*, u: "Proporzioni" II–III, Firenze 2001.–2002., str. 164–184, f. 215, 217, 221. Marattina je glasovita oltarna pala bila poznata preko brojnih crteža i grafičkih otisaka. Usp. N. Pio, *Le vite di pittori, scultori et architetti*, Città del Vaticano 1977., str. 28–29; B. First, *Carlo Maratta in barok na Slovenskem*, Ljubljana 2000., str. 58–67, 242–265. O Marattinu utjecaju na slike Bartolomea Litterinija i Antonija Arrigonija u Dalmaciji usp. R. Tomić, *O slikama Antonija Arrigonija u Kotoru i Hvaru*, u: "Kolo" 2, Zagreb 2001., Str. 5–13.

Andrea Pugliesi (?), Uznesenje Blažene Djevice Marije, Donje Čelo (Otok Koločep), župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

< Bartolomeo Litterini, Uznesenje Blažene Djevice Marije, Dubrovnik, Crkva Karmen

Isti je stilski postupak Litterini primijenio i na dvjema palama u bočnim kapelama isusovačke crkve, koje stoje na oltarima s mladenačkim kipovima Giovannija Marije Morlaitera. Kao što se i Josipova smrt oblikovala prema apokrifnim zapisima, tako se i Jacopo de Voragine u *Zlatnoj legendi* (*Legenda aurea*) oslanja na izvještaje novozavjetnih apokrifa kada pripovijeda o Prikazanju Djevice Marije u hramu: *Kad je napunila tri godine, donesoše je u Hram s darovima. I bijaše ondje do Hrama, u skladu s nizom od petnaest psalama, petnaest stepenica uokolo, radi uspona do njega, jer bijaše sazdan na brdu. I onda Naša Gospa stade na najnižu stepenicu te se popne bez ičije pomoći, kao odraslo čeljade, pa kad prinesoše žrtvu, ostaviše kćer u*

Hramu s drugim djevicama... I Djevica Marija bijaše sve svetija, a anđeli joj dolazaše u pohode. I na dubrovačkoj slici Bogorodica se uspinje uz stube do hrama prema velikom svećeniku Zahariji, koji je na vrhu dočekuje gestom dobrodošlice. Uz nju su pobožni roditelji, Joakim i Ana, a u prednjem planu, na dnu stuba majka s djetetom pokazuje na veličanstveni događaj, kojim se ukazuje na posebnost i predviđa buduća Bogorodičina uloga.¹² U prilog činjenici da Litterini veoma često varira vlastita rješenja govori upravo dubrovačka slika Marijina prikazanja u hramu, jer je ona varijanta slike u Istituto Canal Marović ai Servi u Veneciji. Razlika je isključivo u obliku platna jer je mletačka slika horizontalno postavljen pravokutnik, dok

središnji prizor varira istu "likovnu misao" s istim likovima, pa se na oba djela, na rubu stuba, javlja majka s djetetom. Treba se prisjetiti da su tu temu na sličan način formulirali i drugi slikari toga vremena u Veneciji (npr. Giovanni Domenico Tiepolo), te da je lik starice koja sjedi na rubu stubišta preuzet iz glasovite Tizianove slike iste teme u bratovštinskoj dvorani Scuole della Carità u Veneciji.¹³ Varijacija na temu je i slika *Kristovo prikazanje u hramu*, koja se čuva u Nadbiskupiji u Rijeci. Bogorodicu s Djetetom dočekuje na vrhu stuba sv. Šimun u društvu s mladim svećenikom. Bočno su sv. Josip sa štapom i žena s grlicama. Na slikama se ponavljaju i pojedinačni likovi i cijela kompozicija.

I oltarna pala Sv. Augustin u isusovačkoj crkvi ima paralelu u Italiji: to je slika Sv. Vinko Ferrerski u mletačkoj crkvi S. Francesco di Paola.¹⁴ Svetac je prikazan s plamenim srcem u ruci, okružen anđelima koji mu pridržavaju pastoral i mitru; ekstatičnim pogledom i držanjem on je ispunjen patosom, sentimentalnim nabojem i vjerskim žarom.

Obje slike krhkom strukturom izvijenih likova postavljenih na vrh stuba te mekoćom draperije koja se svija u cik-cak naborima, dubokim zasjenjenim interijerima u kojima se odvija radnja, idealno su usklađene s elegantnom arhitekturom oltara, njihovim višebojnim mramorom s pozlaćenim kapitelima i alegorijskim kipovima koje je u bijelom mramoru na početku karijere izradio Giovanni Maria Morlaiter iskazujući se kao virtuozan majstor koji oblikuje rafinirane, pokrenute skulpture, oštih i tankih nabora odjeće, koji nalaze paralelizam u Litterinijevu slikarstvu. Primjena istih stilskih postupaka (ponekad i predložaka) u skulpturi i slikarstvu uobičajena je praksa i u mletačkoj umjetnosti 17. i 18. stoljeća, te je već ukazano na Morlaiterovu povezanost s djelima Sebastijana Riccija, Giambattista Pittonija i braće Guardi. Iz te je optike Morlaiter viđen kao "un Pittoni scultore" capace di emulare nei bozzetti la pittura di tocco "degna di un Guardi figurista".¹⁵

Među Litterinijevim dubrovačkim slikama ističu se u prvom redu tri oltarne pale u isusovačkoj crkvi. Dodatne opservacije zavrjeđuju i njegova druga djela na području Republike. U prvom redu slika Sv. Franjo Solanski u franjevačkom samostanu, na kojoj je španjolski misionar prikazan s uzdignutim križem među nekršćanima u Južnoj Americi. Ona je prema pisanju B. Rode i C. Fiskovića stajala na glavnom oltaru u franjevačkoj crkvi,¹⁶ a naručio ju je redovnik o. Hijacint iz Dubrovnika, vjerojatno oko 1722. godine.¹⁷

Tipološki je specifična oltarna slika u crkvi sv. Jurja u Brsečinama u Dubrovačkom primorju. To nije standardna oltarna pala, nego poliptih komponiran od četiri međusobno povezana polja uokvirena u jedinstvenu cjelinu. Riječ je o prijenosu starijih gotičko-renesansnih oblika složene oltarne slike ili poliptiha, pa se može pretpostaviti da je taj oblik tražila seoska zajednica ili naručitelji koji su je zastupali. Možda je riječ i o plemićkoj obitelji koja je u Brsečinama imala posjede pa je posredovala u narudžbi umjetnine, koja tradicionalnom for-

Uznesenje Blažene Djevice Marije, Mljet, Benediktinska crkva sv. Marije na Jezeru

¹² J. Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb 1998., str. 270–271.

¹³ *Le scuole di Venezia* (a cura di T. Pignatti), Milano 1981., str. 35, f. 27.

¹⁴ L. Moretti, *La "Santa Catarina da Siena" di Bartolomeo Litterini*, u: *Per una monografia sulla basilica di santi Giovanni e Paolo*, "Quaderni della soprintendenza per i beni artistici e storici di Venezia" 20, Venezia 1996., str. 46–47, f. 29 i 26.

¹⁵ G. Lorenzetti, *Modelli e Bronzetti di terracotta e di terracruca di Giovanni Maria Morlaiter*, u: "Rivista di Venezia" XIV, 1935., fasc. 5, str. 226; M. de Vincenti, *Nuovi contributi per il catalogo di Giovanni Maria Morlaiter*, u: "Saggi e Memorie di Storia dell'arte" 23, Venezia 2000., str. 31–83.

¹⁶ B. Rode, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia provinciae S. Francisci Ragusii*, Quaracchi 1914.; C. Fisković, *Samostan male braće u Dubrovniku*, str. 462.

¹⁷ F. Jurić, *Franjevački samostan u Dubrovačkoj Rijeci*, Zagreb 1916., str. 90. O. Hijacint je 1722. godine dao da se obnovi krov velikoga hodnika u samostanu Male braće u Dubrovniku, pa je tih godina možda naručio i sliku kod B. Litterinija. O. Hijacint je umro 27. svibnja 1761. godine. Sliku je objavio G. Gamulin 1993. godine. Usp. G. Gamulin, *Stare slike u Dubrovniku*, u: "Dubrovnik" 1, Dubrovnik 1993., str. 7791–92 (atribucija: Pietro della Vecchia).

Bartolomeo Litterini, Smrt sv. Josipa, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija

mom ukazuje na konzervativan ukus seoske zajednice nadomak Dubrovniku. Ako se udaljimo od preuzete i naslijeđene tipologije, lako je zapaziti ljepotu slike i lakoću kojom Litterini oblikuje pokrenute likove ispunjene ritmom, elegancijom i mekoćom formi, koja se brusila strpljivim učenjem od velikih umjetnika. U luneti je prikazana Bogorodica s Djetetom i anđelima, a u tri vodoravna polja skupina svetaca. Na središnjem i najvećem prikazan je sv. Juraj koji ubija zmaja i spašava princezu, a sa strane su likovi sv. Josipa i sv. Ante Padovanskoga. Naglašenom liričnošću ističe se središnji prizor s plavokosom pokleklom princezom i svetim Jurjem koji kao naoružani vitez s lakoćom pobjeđuje opasnu neman. Na toj je slici Litterinijeva borba oko likovnoga izraza suvereno ostvarena.

Izuzetnu cjelinu čini pet Litterinijevih slika u crkvi Domino. Zaštitnik Dalmacije, sv. Jerolim, kleći pred raspelom i lubanjom, zaogrnut crvenom tkaninom preko gola, koščata i ostarjela tijela. U prikazu sv. Obitelji Bogorodica šije a Josip i mali Isus pilaju drvenu dasku; svetački se svijet "podomaćuje", intimizira i svodi na mjeru koja je prisna i bliska dubrovačkom puku i bratimima koji su se brinuli o crkvi i njezinoj opremi nakon razorna potresa. Posebnu je sudbinu imala slika Navještenja. Dok je stropna slika iz Karmena dvaput kopirana, dotle je *Navještenje* iz Domina otisnuto u bakrorez priložima vjernika u čast dubrovačkoga biskupa Antuna Giuricea (Juricea; Krk, 1778.–Dubrovnik, 1842.). On je bio imenovan za dubrovačkoga biskupa 1830., a ustoličen 1831. godine, pa je upra-

Bartolomeo Litterini, Marijino prikazanje u hramu, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija

Bartolomeo Litterini, Sv. Augustin, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija

vo za tu prigodu mogla nastati i bakrorezna reprodukcija Litterinijeve slike, koju je u Rimu izradio Pietro Savorelli.¹⁸ Prema istom obrascu izrađena je litografija s prikazom sv. Vlaha i

Dubrovnik s grbom i posvetom dubrovačkom biskupu Tomi Jederliniću, koji je 1842. godine naslijedio Antuna Giuricea i biskupovao do 1855.¹⁹ Takva primjena likovnih djela u lokalnoj dalmatinskoj sredini nije česta, i zorno potvrđuje popularnost Litterinijevih umjetnina u Dubrovniku tijekom dugog vremenskog razdoblja.

Ovalnim slikama iz Domina (*Sv. Mihovil*, *Sv. Ivan Krstitelj*) i portretima *sv. Josipa* i *sv. Ivana Krstitelja* iz Katedrale treba zbog izrazite bliskosti priključiti još neka djela iz Dubrovnik i okolice. U prvom redu virtuozan lik Bogorodice s Djetetom (Ston, crkva Navještenja), portret *sv. Frane Ksaverskoga* (nekada zbirka Svilokos, danas u Smederevu u Srbiji), *sv. Alojzija Gonzage* (Knežev dvor) i *sv. Ivana Nepomuka* (Dubrovnik, pri-

¹⁸ Bakrorezni otisak čuva se u Kabinetu grafike HAZU u Zagrebu. Na njega me ljubazno upozorila kolegica Margarita Sveštarov Šimat dopustivši njegov spomen i. Bakrorez će biti izložen i kataloški analiziran na skorašnjoj izložbi koju priprema kolegica Sveštarov Šimat. O biskupu Giuriceu usp. *Hrvatski biografski leksikon* 4, Zagreb 1998., str. 691.

¹⁹ R. Tomić, *Trogirska slikarska baština*, Zagreb 1997., str. 358–359.

Bartolomeo Litterini, Sv. Frane Solanski, Dubrovnik, Franjevački samostan

vatna zbirka). Na dvije slike iz Cavtata (*Predaja ključeva i Bogorodica s Djetetom i sv. Antom*, Zbirka župne crkve) nije isključena prisutnost majstorovih suradnika iz radionice. Sve su te slike namijenjene privatnoj pobožnosti: radene su za bočne kapele u crkvama gdje vjernik-pojedinac moli i meditira pred "svetim" likovima ili su stajale u domovima imućnijih Dubrovčana.

Takav tip slika susrećemo i u dalmatinskim gradovima pod mletačkom vlašću. Najljepši su primjeri u dominikanskom samostanu u Bolu, za koji je Litterini izradio tri svetačka portreta:

sv. Dominika, sv. Katarinu Sijensku i sv. Ružu Limsku. U samostanu dominikanki sv. Martina u Splitu čuva se mala slika Bogorodice, dok je jedan Bogorodičin portret bio i u Zadru

> Bartolomeo Litterini, Navještenje, Dubrovnik, Crkva Domino

Bartolomeo Litterini, Sveta Obitelj, Dubrovnik, Crkva Domino

(obitelj Torre).²⁰ Tim bi se portretima svetaca mogle priključiti i dvije slike u pustinjačkom samostanu Blaca na Braču, koje prikazuju *Krista i Samarićanku* te *Mariju Magdalenu*.²¹

Pokušajmo približe odrediti vrijeme nastanka blatačkih slika. U pustinji je 1724. godine izbio požar, u kojemu su prema pisanju Nikole Miličevića Starijega *izgorjele sve kuće i sve što se je u njima nahodilo: i pokućstvo, i karte i pisma i ostalo; ostale su bile same zidine*.

Upravitelj samostana bio je od 1704. do 1747. godine poduzetni don Frane Nemčić. "Dinastija" Nemčić iz Velikoga Brda kraj Makarske upravlja tijekom cijelog 18. stoljeća Blatačkom pustinjom. Od 1704. do 1800. godine smjenjuju se imena don Frane, don Marka, don Ante i don Ivana Nemčića, koji su doprinijeli ne samo da se pustinja obnovi nego da se unaprijedi i gospodarski uzdigne. Spaljeni samostan i crkvu trebalo je opremiti novim umjetninama. Stoga se dvije slike i mogu datirati nakon 1724. godine. Lako je zamisliti kako don Frane Nemčić nakon vatrene stihije koja je uništila stara Blaca u Veneciji traži djela koja će uzvisiti kreposti i unijeti iskreno religiozan i pokajnički duh u zabit njegova samostana što ga je svim snagama započeo obnavljati.

Osim manjih slika u Blacima i u Bolu, Litterini je izradio i oltarnu palu za župnu crkvu u Pučišćima na Braču, na kojoj je

uz Svetu Obitelj prikazao i sv. Ivana Krstitelja i sv. Terezu Avilsku, koja u ekstatičnom zanosu gleda prema Kristu. Na razini neposredna ponavljanja zanimljivi su svetački portreti u Bolu, jer se oba ženska lika mogu posve izravno usporediti sa slikom sv. Katarine Sijenske u crkvi SS. Giovanni e Paolo u Veneciji.²²

Njegove su i tri oltarne pale na otoku Hvaru. Na pali u južnoj kapeli župne crkve u Starom Gradu naslikao je tri sveca: sv. Nikolu, sv. Klaru i sv. Antu Padovanskoga, a na oltaru u sjevernome broda prikazu Svete Obitelji dodao je likove sv. Jude Tadeja i Bartolomeja te duše u čistilištu. Izbor svetaca posve je promišljen: prema pisanju sv. Brigite, Krist se Judi jadao prije muke, pa je taj apostol postao zaštitnikom dobre smrti i očajnika. Uz njega je sv. Bartolomej s nožem i vlastitom, oderanom kožom, dok "ikonografiju smrti" dopunjuju duše u čistilištu nad kojima leti andeo. Manjega je formata izdužena oltarna pala u župnoj crkvi sv. Mihovila u Dolu nadomak Staroga Grada. Na njoj je Litterini ispod prizora Navještenja poredio likove svetaca: Mihovila, Jurja, Ivana Krstitelja, Jerolima (?) i svete mučenice koju je teško identificirati jer donji dio slike zaklanja mramorno svetohranište. Te bi se pale mogle datirati u treće desetljeće 18. stoljeća (u tom bi slučaju na dolskoj slici bila upisana 1722. godina).²³ Iz poznatoga Litterinijeva kataloga kao usporedbu navodim palu *Sv. Ana*,

Bartolomeo Litterini, Sv. Jerolim, Dubrovnik, Crkva Domino

sv. Josip i sv. Ante Padovanski u crkvi S. Alvisa u Muranu, na kojoj je lik sv. Antuna sukladan starogradscome. Lik sv. Josipa ne samo da se ponavlja na svim njegovim slikama nego je blizak sv. Bartolomeju na pali u istoj hvarskoj crkvi.²⁴

Na palama u Sutomišćici i u Ugljanu slikar je varirao temu Bogorodičina Uznesenja na nebo. Obje su nastale na početku umjetnikove karijere, jer je pala u Sutomišćici potpisana 1711. godine, dok za ugljansku palu C. F. Bianchi bilježi da se nalazi

na kamenom oltaru podignutu 1714. godine, koji je ukrašen slikom Uznesenja.²⁵ One su međusobno veoma slične, pa treba pomisliti da je nekoliko godina starija slika služila kao uzor i poticaj naručiteljima u susjednoj župi na otoku.

Zanimljivo je da se slika *Prikazanje Krista u hramu* čuva u riječkoj Nadbiskupskoj palači, što pokazuje utjecaj i moć mletačke umjetnosti, koja se, makar u skromnom broju, nalazi i na prostoru Primorja, koje je pripadalo Habsburgovcima.²⁶

S Litterinijevom umjetnošću povezane su i tri slike u župnoj kući u Sutivanu na otoku Braču, na kojima je prikazano *Navještenje Blaženoj Djevici Mariji*, *Posljednja večera* i *Uskrsnuće Krista*. One su djelo skromna majstora koji je gomilanjem likova, detalja i paralelnih radnji nastojao prikriti ograničene mogućnosti svoga likovnog postupka. Osim toga preuzimao je tuđa rješenja: njegova slika *Navještenja*, u prvom redu arkandeo Gabrijel, svakako izlazi iz Litterinijevih istoimenih kompozicija, od kojih je jedna sačuvana u Dubrovniku (crkva Domino) a druga na susjednom otoku Hvaru (Dol, župna crkva). I druga dva sutivanska djela pokazuju, usprkos shematičnosti likova i anemičnom koloritu, ovisnost o Litterinijevoj poetici, pa se možda može pomisliti da su djelo nekog skromnog majstora iz umjetnikove radionice ili imitatora iz njegova okruženja.

²⁰ G. Sabalich, *Pitture antiche di Zara*, Zara 1912., str. 40–41. Veličina slike, koje su posjedovale Emma i Giulija Torre bila je 41 x 32 cm. Slika je vjerojatno zagubljena u Drugom svjetskom ratu.

²¹ R. Tomić, *Slikarstvo neposredne religioznosti*, u: "Slobodna Dalmacija", Forum, Split 24. srpnja 2001., str. 3; isti, *Splitska slikarska baština*, Zagreb 2002., str. 152–153, 156.²² L. Moretti, n. dj. u bilj. 14, str. 46–47, f. 18.

²³ D. Berič–N. Duboković Nadalini–M. Nikolanci, *Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958., str. 99; J. Kovačić, *Župa Dol na Hvaru*, u: "Služba Božja" 37, Makarska 1997., str. 119–144; R. Tomić, *Bortolo Litterini u Dalmaciji*, u: "Kolo" 1, Zagreb 1998., str. 5–10.

²⁴ Isto, str. 62, f. 32.

²⁵ C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, 2, Zara 1879., str. 87.

²⁶ Slika je kao djelo anonimnog majstora publicirana na ovitku mjesečnika "Zvona" 11/368, studeni/prosinac 2003., Rijeka.

Litterini je rođen u obitelji umjetnika: slikao je njegov djed Bortolo, otac Agostino (1642.–1730) i sestra Caterina (1675.–oko 1727.). Od njih Bartolomeo nasljeđuje uhodanu radionicu kraj crkve S. Canziano (*bottega a San Canziano*). Prema ustaljenoj praksi naukovanje je započeo u očevu “laboratoriju”, a potom je prešao u radionicu mnogo poznatijega Pietra della Vecchije. Kada krajem 17. stoljeća počinje samostalnu djelatnost, ona je bila dvostruko uvjetovana: snažnim očevim autoritetom, koji i u njegovim kasnijim godinama stoji iza narudžbi, te pomoćnicima i suradnicima u radionici, koji su mu pomagali da ostvari brojne narudžbe iz Venecije, Veneta i Lombardije.²⁷

Velik broj narudžbi Litteriniju je stizao iz Dalmacije. Sada, kada je katalog njegovih djela u toj pokrajini sreden, on se može svrstati u onu skupinu umjetnika koji su bitno odredili umjetničko nasljeđe na Jadranu ranoga 18. stoljeća. Sve Litterinijeve slike povezuju neki zajednički elementi: to je prožimanje naturalističke baštine na iskustvima Johanna Carla Lottha i Giovannija Battiste Langhettija s *riccijevskim* (time i *neoveronezeovskim!*) postulatima. Od drugoga desetljeća 18. stoljeća upravo pod utjecajem Sebastijana Riccija (dodajmo tome i akademizam Gregorija Lazzarinija i Antonija Balestre) naturalistička retorika blijedi i ustupa mjesto intimnijem slikarstvu prožetom sentimentalnim i sladunjavim tonom. Kolorit se prosvjetljuje i postaje užaren. Sav taj trud nije urodio velikim rezultatima: Litteriniju je nedostajala dramatičnost i snaga, pa se od djela do djela ponavljaju “medna” lica Bogorodica i svetica, blago položena draperija koja meko i podatno prijanja uz elegantne likove, te koštunjavi izvijenji prsti duboko usječenih noktiju. Realistički portreti svetica, u početku mrki i garavi, postupno dobivaju svijetli inkarnat, ali tipologija svetačkoga lika ostaje nepromijenjena. Mekoća njihovih figura, spokoj na rubu tuposti, isto cifrasto prepletanje draperije, zelenosmede pozadine stalni su rekviziti na njegovim djelima. U pregledu mletačkoga slikarstva 18. stoljeća Rodolfo Pallucchini to je odredio kao “anegdotsko recitiranje” u kojemu se ista rješenja ponavljaju do banalnosti i dosade.²⁸ Slikaru se tako sudi u kontekstu mletačkoga *settecenta*, gdje hijerarhiju vrijednosti određuju slikari poput G. B. Piazzette i G. B. Tiepola. Ako se vratimo u Dalmaciju 18. stoljeća, onda će Litterinijevo djelo imati drugačije i mnogo veće značenje: taj samotnik, koji se povukao

²⁷ V. Leopardi, *Contributo per Bortolo Litterini*, u: “Arte veneta” XXXI, Venecija 1977., str. 119–125; *Da Padovanino a Tiepolo, Dipinti dei Musei Civici di Padova del Seicento a Settecento*, Padova–Milano 1997., str. 232–235, kat. jed. 178–181. O nekim Litterinijevim slikama u Dalmaciji usp. R. Tomić, n. dj. u bilj. 10, str. 5–10; isti, *Slikarstvo neposredne religioznosti*, u: “Slobodna Dalmacija”, Forum, Split 24. srpnja 2001., str. 3; isti, *Splitska slikarska baština*, Zagreb 2002., str. 152–153, 156.

²⁸ R. Pallucchini, *La pittura nel Veneto, Il Settecento 1*, Milano 1995., str. 166–172.

Bartolomeo Litterini, Bogorodica i anđeo, Dubrovnik, Knežev dvor

< Bartolomeo Litterini, Sv. Mihovil, Dubrovnik, Crkva Domino

< Bartolomeo Litterini, Sv. Ivan Krstitelj, Dubrovnik, Crkva Domino

> Bartolomeo Litterini, Sv. Alojzije Gonzaga, Dubrovnik, Knežev dvor

> Bartolomeo Litterini, Sv. Ivan Nepomuk, Dubrovnik, Privatna zbirka

Bartolomeo Litterini, Sv. Frane Ksaverski, nekada Dubrovnik, zbirka Svilokos, danas, Smederevo, Konstantin Lazarević

Bartolomeo Litterini i radionica, Sveta Obitelj, Cavtat, Zbirka župne crkve

< Bartolomeo Litterini i radionica, Predaja ključeva, Cavtat, Zbirka župne crkve

> Bartolomeo Litterini, Kristovo prikazanje u hramu, Rijeka, Nadbiskupska palača

Navještenje, Sutivan (Otok Brač), župna kuća

u vlastiti atelijer gdje je živio jednolično i gdje je umro izmučen nervozama, pronašao je u provinciji idealne naručitelje. Jer njegovo slikarstvo natopljeno lirikom i toplinom kao da zrači neposrednu religioznost blisku toj sredini. Moglo bi se reći da je njegova *bottega a san Canziano* bila specijalistička radionica gdje su se kupovale “nabožne” slike za široki sloj naručitelja. Litterini je svojevrсни madoner koji duboko u 18. stoljeću ponavlja i varira stara i ista rješenja Bogorodice i svetaca. Litterini je s lakoćom sintetizirao brojne poticaje u nove dekorativne “organizme” u kojima je elegantne i elastične likove raspoređivao talentirano i vješto. Što je više elemenata uklopljeno u njegov likovni jezik koje filolozi pronalaze, otkrivajući njihovo različito podrijetlo, to je jasnije da se neprestano kretao na temeljima preuzetih normi i težnje prema obnavljanju. Nije

riječ isključivo o nasljeđivanju različitih slikarskih tradicija, nego i o skolastičkom odnosu prema vlastitim djelima. U tom smislu njegova se umjetnost može odrediti tradicionalnom, jer je obnoviteljske tendencije uvijek uklapao u likovni izraz koji je bio normiran na samom početku njegova stvaralaštva, pa se termin *madoner* može bez pogovora prihvatiti.

>Posljednja večera, Sutivan (Otok Brač), župna kuća

>Uskrsnuće Krista, Sutivan (Otok Brač), župna kuća

Summary

Radoslav Tomić

Dalmatian Works by Bartolomeo Litterini

Based on many years of research the author proposes a catalogue of works by a Venetian painter, Bartolomeo Litterini (1669–1748) made for and commissioned by Croatian patrons in Dalmatia. Litterini made as many as thirty four religious paintings for churches and monasteries of Dalmatia. They were mostly altar paintings or other kinds of works for church interiors, whereas few of them were made for private devotional purposes. Litterini left his paintings at Ugljan, Sutomišćica, and Kali on the island of Ugljan, and in Zadar and Split. His works are also found on the islands of Brač (Pučišća, Blaca, and Bol), and Hvar (Stari Grad, Dol). They are even more numerous on the territory of the former Republic of Dubrovnik. There are thirteen paintings in Dubrovnik itself (the Cathedral, Franciscans, Jesuits, Karmen, and Domino), as well as in the Rector's Palace and in private collections. The author has recognized his works also in Cavtat, Ston, and Brsečine. The painting of the Assumption of the Virgin from the Karmen church was twice faithfully copied in the course of the 18th century (for churches on Mljet and Koločep), whereas the Annunciation from the Domino was made into an etching at the beginning of the 19th century, a witness of the painter's popularity in Dubrovnik. There is also a painting of a Presentation in the Temple by Litterini in Rijeka.

The author analyzes Litterini's style, compares his Dalmatian works to Italian ones, defines chronology, identifies patrons and concludes that the catalogue of Litterini's Dalmatian works has an exceptional importance both for the artist's oeuvre, and for the Croatian artistic heritage.